

Smålandsposten 2000-01-28

Litterärt intresserad 100-åring i Norrhult

Margit Liljegren i Norrhult, 100 år på måndag, har varit med om att forma Klavreströms samhälle.

-100 år fyller på måndag MARGIT LILJEGREN, Köpmangatan 5, NORRHULT.

Jubilaren är född i Orrefors och genomgick i yngre år handelsskola som ledde till anställning som stenograf vid Klavreströms bruk åren 1919-1925.

Sistnämnda år gifte hon sig med Albert Liljegren från Klavreström.

I början av 1930-talet var Margit Liljegren med och bildade Klavreströms husmodersförening, som bland annat såg till att samhället fick gatubelysning, ordnad badplats med mera. En lång följd av år var hon föreningens ordförande.

Från barnaåren har Margit

Liljegren varit medlem i IOGT-logen Klafre Framtid, där hon haft skilda uppdrag.

Tack vare sitt politiska och främst sociala intresse blev hon tidigt invald i skilda kommunala och regionala organ inom det sociala området.

Redan i tidigt 1940-tal blev hon ordförande i dåvarande Nottebäcks kommuns socialnämnd. Med sin utåtriktade läggning fann hon arbetet intressant och berikande och lämnade det först då hon blev pensionär.

Margit Liljegren har alltid haft ett starkt intresse för litteratur och på hennes bord finner man fortfarande flera av dagens aktuella böcker.

Farmor berätta! Berätta hur det var när du var ung, när far var ung! **Berätta! Berätta!** Så hördes alltid Mats och Lena när de var små.

Nu sedan jag själv kommit upp i åren och mor sedan länge är borta har jag ångrat mycket att jag ej bad henne berätta mera om min första tid, min första far och mitt första hem. Det kändes som om hon inte ville vidröra den tiden.

Emellertid vad jag vet:

Jag föddes i Orrefors Drottningehult där far hade startat en skrädderirörelse med två gesäller och mor som hjälpskräddare. Far hade varit "värvad" i Stockholm men efter vad jag förstår avbrutit utbildningen innan han var klar. Varför? Det har jag aldrig fått veta. Var det mor Clara som drog, var det en redan påbörjad smygande sjukdom eller något annat? Det kan jag aldrig få veta nu.

Mina föräldrar hade endast varit gifta ett par år då far blev sjuk och han dog den 13 april 1901. Jag var då fjorton månader gammal. Inte ett minne har jag av honom. Av andra släktingar och bekanta som kände honom har jag hört att det var en begåvad, glad fyr, som såg mycket bra ut och farfars gullgosse som farbror Alfred lite avundsjukt uttryckte det. Men han måste ju även haft allvarliga framtidstankar, då han i så unga år vågade starta eget. Han var bara tjugosju år då han dog och begravdes på Hälleberga kyrkogård. Jag har besökt kyrkogården ett par gånger och det har känts mycket vemodigt.

Så stod mor där ensam med lite enkla möbler, symaskin och ett litet sjukt barn, som goda vänner tröstade henne med att "hon följer med sin far". Det gjorde hon nu inte, men hade tydligen fått en tbc-immunitet för livet, synnerligen välbehövlig för framtiden. Tbc var den sjukdom far dog av och som var så vanlig på den tiden.

Bland mors enkla tillhörigheter från den tiden var jag särskilt fascinerad av en packe räkningsblanketter där det i sirliga bokstäver stod **"Robert Scotts Skrädderirörelse"**. Vad jag önskar jag haft en sådan kvar, men dem hade vi att rita gubbar på lite längre fram i livet.

När allt var undanstökat i Drottningehult fick mor och jag flytta till Norramåla, där farfar var skräddare med farbror Alfred och en gesäll till hjälp. Farmor var redan död och farfar låg sjuk, troligen även han i Tbc.

Jag minns att han fick en särskilt sorts god välling som jag tyckte mycket om och i obehagade ögonblick fick jag en sked och han en till mors bekymmer, som ingen av oss kunde förstå.

Vi var kvar i Norramåla tills farfar dog och farbror Alfred stod i begrepp att gifta sig. Då flyttade vi till Hökhult.

Mor hade tagit plats hos fyra gamla ogifta bröder som hade gård och massor med stor oavverkad skog. Jag var väl i treårsåldern, för härifrån har jag en del personliga minnen och en del har jag väl hört berättas. Det var som att flytta in i början av 1800-talet. Gubbarna låg i vad jag tror var väggfasta sängar med halm direkt på botten, ett skynke däröver, en fäll (en sådan som Bengt har i källarummet) och så en kudde. Det var allt. Men det var trots allt ett burget hem och på vinden fanns gott om fina sängkläder som var statussymboler och därifrån hämtade mor en ordentlig sängutrustning till oss.

Vad jag svagt minns är en gammal syster till gubbarna, som låg sjuk i en säng och tydligen snart dog. Det som mest fascinerade mig på begravingar var "förningen", särskilt s.k. brynost på stora tennfat och så förstås begravningskaramellerna, liknande vanliga julgranskarameller men med svart och vitt silkespapper och med änglar och någon sentens påklustrade. Dessa skulle sparas till "minne" och jag har ingen hågkomst av att jag lyckades lura mej till någon, inte ens "till minne".

Gubbarna hade stora oavverkade skogar och hade de dessutom pengar så var dessa hårt infrusna på banken. Allt som måste köpas skulle sparas till det otroliga. Självt minns jag tvålarna som användes på söndagarna och sedan lindades in i en näsduk till nästa söndag. Var såpa vardagsrengöringsmedel eller behövdes inget?

Mor har berättat att man skulle kunna tända i spiseln med endast en tändsticka, sedan skulle elden inte få slockna. Ved fanns obegränsat, men tändstickor skulle köpas. Likaledes har mor berättat att jag en gång kom och bad om en smörgås när någon av farbröderna hörde på och vi fick då veta att jag skulle äta vid "målen".

"Men jag får å mor när inte ni sir att" var mitt svar. Hur det upptogs vet jag inte. Att jag hade

ett gott öga till det saltade och torkade fårlåret som hängde i en gardinpåse på vinden det vet jag däremot bestämt och än kan jag känna den fina smaken på tungan och önska att jag hade ett stycke.

Jag var ju så ung att det inte är så mycket jag har ur eget minne från denna tid, men en sak minns jag dock med säkerhet: Jag hade hittat ett långt, mjukt höstrå nere vid lagården och stod i en av sängarna och snodde det till och av på klockespiken över sängen då en av de fyra kom muttrande, tog ifrån mej höstrået, snodde ihop det, stoppade det i västfickan och bar ut det varifrån det var kommet, och jag stod gråtfärdig kvar.

Från mor har jag att jag hade sprungit ute och lekt på gårdsplanen och de fyra var överens om att "hon springer och trampar ner gräset, så här blir inte bete till en kalv".

Vår vistelse i Krongården blev inte så långvarig. Mor var ju redan lite sykunnig och lärde sig sy damkläder hos fru Green i Norrhult. Under tiden bodde jag hos moster Frida och morbror Källberg. Vi hade flyttat tillbaka till 1900-talet!

Vad jag förstår bodde även mor hos moster Frida om nätterna, men en dag var hon borta i något som för mig föreföll som en evighet. Troligtvis var det ej så många dagar, mor var nämligen borta och gjorde i ordning vårt nya hem i Hökhult, där hon skulle etablera sig som sömmerska. Jag saknade mor gränslost dessa dagar hur snäll moster än var, men så en dag fick jag se mor borta i kröken på järnvägen. Och jag sprang! Å, vad jag sprang! Benen hann inte med kroppen som låg långt före och plötsligt var jag i famnen hos mor. I hamn.

Så mycket minns jag inte av vår nya hökhultstid, men där finns några små fragment. Edla är ett av minnena. Hon blev min första lekkamrat, som sedan blev till ungdomsvän och vän för livet. En gång minns jag att jag varit nere hos henne och lekt och åskan började mullra. Jag var rysligt åskrädd och sprang uppför backen det värsta jag förmådde hem till mor, där var det trygghet. - Bland minnen jag har kommer jag ihåg att jag fick följa med mor på dans. Mor var ju inte mer än trettio år, omkring. Ungdomen brukade samlas på en gammal gräsbevuxen kolbotten, någon spelade fiol och så dansades det. Även jag, fyra-femåringen blev uppbyggd. Jag räckte lagom upp att hålla pojkarna i byxbenen vid knäna, och nog lärde jag mig dansa polka och vals i unga år alltid. Fiolmusik har jag älskat sen dess.

Allt var frid och fröjd, men så ändrades bilden. Folk började skoja med mig och undra om jag skulle ha en ny far. Det förnärmade mig mycket. Jag hade ju mor och behövde inte alls någon ny far.

En dag kom emellertid banmästare Andersson på besök. Av mig var han inte välkommen trots karamellerna han hade med sig. Vi hade ju träffats förut hos moster och morbror, där väl även mor och han blivit bekanta. Han var änkeman med åtta barn mellan tre och tjugo år. Instinktivt förstod jag att det var honom man menat när det talats om en ny far, så jag satte ut munnen och var så otrevlig jag kunde, och jag kunde nog en del.

Visiten blev väl inte så långvarig, men nästa gång han kom var jag förberedd. Utanför vårt rum var en stor förstuga och där samlade jag ihop de största vedklabbar jag kunde bära och med dem skulle jag klå banmästaren. Jag var helförbittrad, lite på mor som inte hade bättre förstånd, men först och främst på honom som kom och förstörde allting för oss.

Vedträna blev väl aldrig använda, för när han sen kom hade han inte mindre än två strutar med sig, en liten med karameller och en större som innehöll ett par skor, som mor bett honom skaffa åt mig. De togs nådigt emot, men inte tackade jag. Å nej!

Min nästa minnesbild är från Klavrestrom. På något för mig oförklarligt sätt hade vi hamnat i järnvägshuset där och det stundade till bröllop. Far, som jag kommer att kalla honom efter detta, hade sågat itu en sockerlåda och gjort i ordning till brudpallar, vilka mor sedan klätt över.

Jag minns mor och far så väl. Kanske är det bröllopskortets förtjänst. Mor i nysydd svart klänning med stärkt brodyrkrage, slöja och myrtenkrona, far i mörk kostym och med mustascherna krusade och hårt uppvridna. Han var fin och såg stolt och glad ut.

De vigdes hemma och naturligtvis måste det funnits fler i rummet än de och Märta och jag och så något skugglikt svart som måste varit prästen. Att jag särskilt minns Märta och mig är väl för att vi var så fina. Vi hade båda vita klänningar, en med skärt och en med blått sidenband om magen. Min klänning hade jag tydligen vuxit ur, för den hade en kapp eller volang av annat tyg påsydd nertill. Av den heliga ceremonien och ev. fest efteråt har jag tyvärr inget minne.

Så började åter ett nytt liv och en ny vardag.

Far och jag hade nog i början en liten strid om mor, men jag minns aldrig att han visade sig på stridshumör och så småningom ebbade striden ut och vi ingick förlikning. Inte ett minne har jag av att han var elak mot mig eller behandlade mig annorlunda än de andra barnen. Jag är honom stor tack skyldig.

Anpassningen till det nya hemmet och överhuvudtaget samhället var nog det svåraste jag dittills upplevt, kanske det svåraste av allt jag upplevt.

Hemma hade barnen vuxit uppp de sista åren utan mor. Signe, fjortonårig, skulle stå för ordningen. Det kunde inte varit lätt. Hon var snäll, Arvid och Tina ett par parhästar som slogs inbördes, men höll handfast ihop mot alla andra. I början kunde mor få stå och hålla en dörr emellan dem och hålla allt hon orkade för att de inte skulle fördärva varandra. På vedbacken slogs de med vedträn och på potatisåkern med potatis. Men vänner var de. Kalle stod under Tinas beskydd och under det kom även jag så småningom.

Märta var lillflickan, söt, näpen och kelig. Allas gunstling, alltid omklappad och i knäet hos någon ev. besökare. Jag stod bredvid och kände mej ful och dum och det värkte i halsen av ogrättna tårar. Ont i halsen förekom då och då utan att jag själv förstod varför och jag kunde komma in till mor och beklaga mej över det. Jag fick en blick och kanske en lätt klapp på huvudet, men det talades aldrig om det.

Axel gjorde sin värnplikt när vi kom till Klavreström och hade skrivit hem att som förhållandena nu blivit, var det väl ingen mening att komma hem, men Erik, sextonåringen, svarade att mor var så snäll så det borde han visst göra.

Underligt nog blev mor Mor för hela skaran och far Far för mej.

Hilma, artonåringen, var väl undantaget. Hon var borta och hade plats men kom hem för att ordna för sin Amerika-resa, som hennes moster bjudit henne på. För henne blev mor Clara och jag fanns inte.

Hon hade med sig var sin liten sockerråtta till Kalle och Märta. Jag fick ingen för hon hade "glömt mej." Så småningom hittade hon en liten kortlek, som jag fick, men den hade inget värde.

Hon hade glömt mej och jag hade väldigt ont i hal-sen, det sitter en liten klump kvar ännu, tror jag.

Även utanför hemmet kunde det vara svårt. Jag hade vuxit upp på en mindre plats och aldrig varit ut-satt för drift. Troskyldig och naiv som jag var hade brukets ungar roligt åt utbölingen, som satte tofflorna utanför affären eller i väntsalen när jag var med Tina efter posten. Posten ropades upp och lämnades ut från en lucka från expeditionen och där var ett oherrans liv med alla halv vuxna pojkar och flickor, som hade järnvägsstationen och väntsalen till träffpunkt. Jag kom alltid i kläm och var livrädd. Då var det skönt att ha Tina.

Någon hade kommit på idén att fråga vad jag hette. Snällt svarade jag Rut Elin Margit Scott. Det var ju ett konstigt namn och nästa unge frågade, och nästa, och jag svarade alltid lika beredvilligt och alltid hade de som frågade lika roligt. Särskilt var det ett par flickor som plågade mej mycket och jag har aldrig kunnat förlåta dem. Aldrig!

Livet gick vidare och jag växte så småningom in i förhållandena. Märta och jag sydde dockkläder, dockor också förresten, fast där fick vi väl lite hjälp av mor. Man köpte ett dockhuvud för 25 öre, så syddes en kropp till det som fylldes med såg-spån. Och så kläder. Det bodde en sömmerska vid den tiden på tredje våningen i järnvägshuset. På vinden hade hon en vidunderlig lapplåda där vi dels fick och dels knyckte, om nu sanningen skall fram, de lappar vi ansåg oss behöva till våra dockor. Jag minns bara en köpt docka som vi fick i julklapp ett år. Min glömde jag ute en regnvädersdag och när jag skulle hämta den låg där bara något som mest liknade en näve gröt. Tårar som torkar så småningom.

När vi sydde dockkläder klippte Kalle hästar. Av mjukpapp och med hjälp av en sax trollade han fram de vidunderligaste hästar. Först som vuxen har jag förstått vilken konstnär han var. Jag blev förvånad när jag vid ett besök i Blomstermåla fann att Kalles yngsta dotter tecknade hästar som mycket påminde om dem som Kalle så genialt frambringade med saxen i vår barndom.

Jularna ja! Dem glömmar aldrig vi barn och barnbarn som fick vara med om dem i järnvägshuset och i Sandreda.

Det började med julslakten.

En tidig morgon kom Bo Petersson till hjälp, vi hörde grisskriket, trots att vi körde huvudet under kudden. Mor kom in med blodspannen. Det var viktigt att blodet vispades kraftigt, så det inte levrade sig. Så gjordes palt och blodkorv, som kokades i stora tvättgrytan, leverkorv och isterband i långa banor, pressylta, rullsylta och mald sylta. Fläsk och julskinka saltades i stora kar. Den ena skinkan gömdes till våren och rökades till smörgåspålugg och att ätas till stuvade grönsaker.

Så kom jultvätten som utfördes i tvättstugan, men all byken klappades och sköljdes i en upphuggen vak på sjön, torkades på vinden, manglades och ströks. Att de överlevde! Sedan var det julbakets tur. Grova och fina limpor. Det gick elva limpor på den kraftiga bräda två kvinnfolk bar på axlarna ner till tvättstugan där det också var en bakkammare med en stor murad ugn. Den eldades med ved. Kolen rakades ut med en långskaftad raka. Sist stänktes vatten i ugnen med en stor färsk tallriskvast och så var det dags för limporna. Vilka limpor! Oupp-nådda i smak och ljuvlighet, färdiga att skäras tillsammans med julosten på julaftons morgon. Så var det kakornas tur. Bullar och småbröd. Pepparkakorna var ju det väsentligaste för oss för där fick vi vara med. Kalle var som vanligt konstnären med hästar och gubbar som specialitet.

Städningen var det sista. Ock så var det julafton!

Att vakna på morgonen, renbadad och att allt lyste rent och nyputsat omkring en var bara det en fest. Men ändå blev dagen lång.

Jultidningar: Julstämning med fina reproduktioner av tavlor av kända konstnärer för de vuxna, Sago-prinsen, Snöbollen och Bland tomtar och troll (varför har vi dem inte kvar med Bauers teckningar man aldrig kan glömma) för oss hjälpte till att få förmiddagen att gå. Så kom doppet i grytan med alla agremanger, "grisahösen" inte att förglömma som far höll hårt på och var ett minne från hans hem. Grisahösen var fläsket närmast huvudet, fett och dallrigt, men gott. Sedan klädde far och vi barn julgranen. Jag tror jag minns varenda sak som återkom år efter år plus julgranskaramellerna som fördelades mellan barnen då granen kastades ut efter Trettondagen och då vi alltid hade julgransdans.

Efter kaffet med alla goda julkakorna kom julklappsutdelningen. Julklapparna blev allt flera vartefter åren gick. Far läste upp och lämnade över paketen.

Han var också den gladaste och den frikostigaste givaren. När kvällsmaten med lutfisk och gröt var aväten var vi alla så trötta att vi snart somnade efter en lång, lång dag. Något julevangelium eller religiösa sånger var det aldrig tal om. Inte heller någon julottefärd. Jag var vuxen innan jag besökte någon julotta. -

Mina lekkamrater var de första åren Märta, Agni Holmér, stinsflicka och Nanny Rosén, dotter till stationskarl Rosén och som bodde i järnvägshuset liksom vi. Dom var lite yngre än jag och jag passade väl inte alltid så bra in i gruppen, men just lagom till jag skulle börja skolan byggdes Hammarsnäs vid nuvarande Klarvik och flickorna Hammarström var mera jämngamla med mig. Vivi, Edith och Svea kom att betyda mycket. Svea och jag började skolan samtidigt, hade sällskap till och från skolan, satt i samma bänk hela skoltiden, blev sjuka samtidigt och var helt oskiljaktiga.

Första lärarinnan har jag inte mera minne av än att hon var smal och rödhårig, men i andra klassen kom Alex syster i Marhult, Hilma Johansson, och henne älskade vi.

I och med att vi började skolan tillämpades heltidsläsning. Tidigare hade barnen endast gått en termin varje år med vissa skolförhör den lediga tiden. Lärare Lundin var då halva året i Klavreström och halva året i Boestad. En väldig förbättring! Tänk, hela sex år i skolan! I "storskolan" var vi alltså fyra klasser och över femtio ungar för Lundin att hålla ordning på, lära ut de fyra räknesätten, innanläsning, rättskrivning, lite geografi och naturlära. Historia var ett kärt ämne för Lundin, men inte för mej och krigen och kungalängden läste jag in rasten före förhöret. Det satt väl kvar till dagens slut. Nu minns jag nog bara 1632 när Gustaf II Adolf stupade vid Lützen. Kristendom var dock det allra viktigaste med många lektioner och långa hemläxor i katekes och biblisk historia. Särskilt över söndagarna var det psalmboksläxor, många verser som skulle läras utantill.

På så sätt var det inga tillfällen till synd ens på söndagen, lördagarna läste vi som vanligt mellan 9-4. Det gick ju an för oss som bodde i samhället, men ungarna från torpen hade ofta flera kilometer att gå i alla slags väder och oftast dåligt klädda och skodda. Inga skolskjutsar då inte.

Tiden rann undan och åren gick.

Jag hade lätt för att lära och det var kanske en av anledningarna till skoltröttheten som fanns även hos mej och inte bara hos nutida barn. Läraren släppte inte taget förrän alla t.ex. kunda rabbla upp: "När hedningarna som icke hava lagen av naturen göra det lagen bjuder så äro dessa ehuru de icke hava lagen sig själva en lag och de veta att lagens bud är skriven i deras hjärtan där deras samvete anklagar eller ock ursakar". - Det blev tjtatigt ibland och det fanns ingen bredvidläsning för dom som hade lättare att lära och där satt man ganska uttråkad.

Sommarlov och jullov var efterlängtade. Jullovet varade mellan 1 dec. och 1 febr. Detta för att långväga skolbarn skulle slippa åtminstone en del av den besvärligaste tiden. Sommarlovet, 1 juni till 1 augusti, blev ju desto kortare. Avslutningsdagen var högtidlig. Vanligen gick vi till Lidbohult och plockade ängabollar och syrener, som vid den tiden bara fanns där. Flickorna band girlanger och kransar och pojkarna hjälpte till, allt för att pryda skolsalen. Någon skolstyrelseledamot var med på avslutningen, höll tal och förmanade oss att lyda våra föräldrar, gud och överheten så skulle det gå oss väl i livet. Vi var nog ganska snälla barn men friheten var skön. Mycken av vår lediga tid tillbringade vi på sjön, badade och rodde. Vilkens båt vi tog var inte så noga, alla var olåsta och var den bara ledig så spelade det ingen roll.

Sista avslutningen var ju den högtidligaste. Man kände sig nästan vuxen. Enligt Lundin var mitt betyg mycket bra och jag ville så gärna fortsätta att läsa och min bror Erik och svägerska Sigrid erbjöd mej att få bo hos dem i Växjö. Mor sade emellertid bestämt ifrån att har ingen annan fått fortsätta, så ska inte heller du.

Det skulle inte vara några privilegier för det egna barnet och det har jag hållit henne räkning för, samtidigt som jag tänkt att det var ju ändå bara jag som ville.

Konfirmationstiden som sedan följde har jag inga bestående minnen av. Vi gick en gång i veckan till Norrhults missionshus och läste för prosten Bergdahl från Åseda, som kom mellan förmiddagstågen. Det blev väl en timma åt gången. Pojkarna busade, flickorna fnittrade och låxorna tog både vi och prästen ganska lätt. Han hade väl hunnit bli trött på bråkiga och lata ungar vid det laget. Han var bra nog gammal.

Efter konfirmationen skulle man ju ha ett arbete och jag sökte som elev till Kooperativa. Detta har jag skildrat i femte bandet av Nottebäcks hembygdsbok, men för sammanhangets skull tar jag det med även i denna skildring.

Alltså: "Min första plats".

Härmed anmäler jag mig som sökande till platsen som elev i Koop. Föreningen Star i Klavreström.
Klavreström den 10 april 1913
Margit Andersson

Sålunda löd min ansökan till den ledigförklarade platsen i Kooperativa. Jag var tretton fyllda och far och mor tyckte med all rätt att jag var alldeles för ung och barnslig för ett sådant arbete. Jag var emellertid envis, sökte och fick platsen, vilket inte var särskilt märkligt då jag var den enda sökanden.

Klockan åtta den andra maj stod jag innanför disken, lite ängslig visserligen, men full av förväntan.

Mitt första jobb bestod i att samla upp en massa kringspritt snus, som hamnat på golvet då förståndaren råkat ge en av snuskuttingarna en spark så snuset for vida omkring. Det blev att nysa så ögonen rann, men upp kom både det och lite annat, som ej borde varit med, men var det bara svart så märktes det ju inte.

Då det var kundfritt blev det en visningsrunda för att jag skulle få se och sätta mig in i vad som fanns av varor och var de fanns. Det skulle varit en glädje att få med en nutidsmänniska van vid varuhallar och självbetjäning på en rond i en gammaldags lanthandel. Bara doften var obeskrivlig. Allt låg öppet i lådor och i hyllor och varje sak hade sin lukt, vilket tillsammans gav en doftsymfoni, som överträffar allt jag senare upplevat.

Jag visades lådorna med gryn, socker, kaffe, torkad frukt m.m. m.m., men då vi kom till lådan med lampvekar skrek jag i förfåran, ty i lådan låg en hel kull med små skära, hårlösa musbarn jämte en liten musmamma, som säkerligen var räddare än jag. De förpassades snabbt till sällare jaktmarker, men minnet av de små liveen har aldrig förbleknat.

I en särskild råttfri monter fanns ost, smör, margarin och korv. Smöret kom vanligen från en uppköpare och var av mycket blandad kvalitet. Margarin såldes obetydligt och kunde bli både gult och grönt innan en låda på tio kg blev slutsåld.

Under disken fanns snuset som såldes hektovis, pris 17 och 25 öre hg, men underförstått var dock att en näverdosa snus skulle kosta fem öre även om det så gick ett hekto i den.

Givetvis fanns också cigarrer och cigaretter, och det var väl på en ettöres Holmia som de flesta grabbarna drog sina första bloss. Under disken fanns också alltid ett litet lager "lushunnabier", vilket köptes över disk och dracks på stående fot.

I stora plåtburkar förvarades billiga, blandade karameller, lämpliga att köpa för två öre i en strut, och dessutom fanns bröstsocker, lakritz och ettöresstänger choklad. Teaterkonfekt var det finaste av allt. God och dyr. Tjugofem öre hg. Den köptes nästan enbart på lördagarna och då av ogifta manliga kunder att glädja flickvännen med då de råkades senare på kvällen. Om nu inte konfekten var slut vid det sena mötet. Den var som sagt mycket god.

På hyllorna bakom disken fanns diverse flaskor, burkar och kartonger. Liljemjölscreme och Feorodol till flickornas förskönande, Lazarol och Salubrin till husapoteket. Att i synnerhet Salubrin var nyttigt till mycket var August fiskare ett gott exempel på, då det användes av honom till såväl in- som utvärtes bruk. Han blev en god bit över nittio år. Om det nu var tack vare eller trots medicinen, det låter jag vara osagt.

Jämte de vanliga basvarorna märktes mollskinnsbyxor, storvästar, röd- och blårandiga fiskartröjor, vegamössor och halmhattar, trätöfflor, skåneträskor och galoscher, kaffekulor, koppar och kastruller samt mycket annat som ej går att räkna upp.

Ja, så skulle jag då läras upp till expedit, vilket beräknades ta en tid av åtta månader, under vilken tid jag alltså ej uppbar någon lön.

Det första man måste kunna var att svarva en strut som skulle hålla för ett obegränsat antal slag mot disken. Det gällde ju att hålla för sockerpinnarna och alla de slag av kryddor. Nästa etapp var att lägga igen en påse så innehållet ej rann bort under hemvägen, och det sista och svåraste var att slita av ett segelgarnssnöre över pekfingret med ett enda ryck så att snöret och inte fingret gick av.

När undervisningen gått så här långt var det att försöka sätta pennan bakom örat och börja expediera så smått. Det var alltid roligt, alla kände varandra och alla var vänliga. Inte hade man så bråttom heller. Hade man kommit ut, så skulle man väl spörja vad som hänt i bygden, nyheterna spreds ej så fort och lätt som nu. Anna Hammargren berättade Klafreminnen och spökhistorier så skinnet knotttrades och Bellman kunde sätta fart på gummorna med sitt glada skämtlynne. Lill-Axel var också en trevlig kund och han och jag hade mycket dividerande om hur stor påse som behövdes vid ett köp av blandad frukt för tjugofem öre.

Tiden räckte alltid bra till även om man ibland följde en tant en bit på vägen och hjälpte till att bära den tunga korgen.

Tiden ja! Arbetstiden var mellan kl 8 fm och 8 em, måndag t.o.m. lördag. Skulle vara!

Föreståndaren R.L. Ditzler var vad jag förstår en bra föreståndare när han var vaken, men han hade svårt med nattsömnen och sov ofta över på morgnarna. Kunderna var som sagt ett tåligt släkte och satt i godan ro på gungbrädan och väntade till affären öppnats. Anslaget som ordföranden, Fabian Almqvist, satt upp på dörren: "Affären hålles öppen mellan kl 8 fm och 8 em" gjorde ingen nämnvärd effekt. Efter en tid kom ett nytt upp lydande: "Affären SKALL öppnas klockan 8 fm och stängas kl 8 em".

Vad som fattades i tid på morgonen togs emellertid igen på kvällen, då Brukets grabbar gärna hade butiken till träffpunkt för att göra upp om lämpliga utflykter till flickor på andra orter. Det var ju också så lämpligt att få använda samhällets enda tillgängliga telefon.

Då de försvunnit var det städning och sopning med vattendränkt sågspån och klockan närmare nio än åtta, så man kan väl säga att vi tog igen på kvällen vad som försummats på morgonen.

De roligaste dagarna på hela året var då återbäringen betalades ut. Det var husmödrarnas egna pengar och det blev alltid något nytt till hemmet, några nya kaffekoppar, en bunt mattvarp, kanske en packe lakansväv eller oblekt domestik till skjortor, särkar och byxor som kändes styva och risiga mot kroppen, men mjuknade och ljusnade allt efter bykarnas gång.

En minns jag skulle ha en potta och jag trodde mej förstå vad saken gällde, men det var ändå fel. Det skulle va en potta mä skaft, en kastrull. Det var inte alltid så lätt. Vet någon nu vad en "skämning" är? Jo, en stoppnål. Eller "gramaner", som betydde garneringsband.

Så gick livet sin enkla och trygga gång till söndagen den 8:e augusti 1914. Då ringde och ringde landets alla kyrkklockor på helt olika tid. Första världskriget hade brutit ut. Kvinnorna grät. Makar och söner skulle rustas ut och snabbt samlas på sina förband. Ändock förstod jag inte fullt ut allvaret i det hela förrän påföljande morgon då affären skulle öppnas. Långt ut på vägen var det kö och ingen hade tid att sitta på gungbrädan. De kom med dragkärror och barnvagnar och skulle handla så mycket som bara var möjligt och kassan tillät. I första hand handlades hela och halva säckar mjöl, sockertoppar, kaffe och gryn. Lagret, som såldes lika billigt som tidigare, var snart länsat och nykomna varor hade helt andra priser och fanns snart inte att uppbringa. Samvetslösa typer, s.k. "gulascher" köpte upp vad köpas kunde, exporterade eller sålde i hemlandet till ockerpriser.

Ransoneringskortet kom, först mjöl så socker, kaffe, gryn och det ena efter det andra. Ransonerna var helt otillräckliga. Mjölet var "uet" (fuktigt, kladdigt) och brödet blev kladdigt och skorpfallet. Värst var det för stora familjer med ständigt hungriga barn. Viktigt var att inte lämna ut i förskott, då ransonen ju blev så mycket mindre nästa vecka.

Ett minne har jag av gamla fru Bergström med alla sina hungriga pojkar. Hon kom och bönföll att få köpa lite mjöl på ett av nästkommande veckas kort. Givetvis blev det nej. Gråtande kastade hon då fram en tjugofemöring på disken och sa: "Ge mej då lite karameller för den här, för jag har inte fått en matbit i dag." Gud förlåte mig! Hon fick sitt mjöl. Förbrytelsen är väl preskriberad, men veckan därpå blev ju ändå magrare.

Ett annat minne kommer för mig. Anders Gustaf i Villön kom och ville ha socker på ett kort där ransonen redan var uttagen. "Ja sa ha ett kilo socker för mi doter kommer hem" sa han. Han var stendöv och det var inte lätt att få honom att förstå det omöjliga i saken, men då jag visade honom till inspektor Uske på livsmedelsnämnden i närmaste hus fattade han galoppen och om en liten stund kom han triumferande tillbaka med ett kort och sa: "Ja sa ha ett kilo socker för mi doter kommer hem".

Så växlade glada och dystra minnen. Lagret på hyl-lor och i lådor blev allt mindre och av allt sämre beskaffenhet. Av godsaker fanns till slut endast Läkerol och en sorts glaserade stenkulor som räckte kriget ut. Ingen ville trots allt ha dem.

Utöver det lilla man fick på korten minns jag mest torkade kålrötter, potatisflingor och härsket ame-rikanskt fläsk. Allt luktade vedervärdigt.

Under kriget trycktes en mängd enkronorssedlar, så kallade kotior som i stor mängd hamnade i avlö-ningskuverten. Kunderna brukade säga att kort och pengar fick de ha i en kasse, men vad de fick för dem kunde de bära hem i nypan.

Åren gick trots allt och den 11 november 1918 var kriget äntligen slut och livet började så sakteligt återgå i mera normala banor.

Nyårsafton samma år lämnade jag med saknad Koope-rativa och alla gamla kunder och vänner för att om några år återkomma på andra sidan disken som husmor och kund. Men det är en annan historia.

Ja, detta var i stora drag berättelsen om mitt ar-bete under tonåren, men trots den långa arbetstiden fanns det dock en viss fritid, som när jag nu tänk-er tillbaka måste utnyttjats fullständigt.

Vad jag först tänker på, och med tacksamhet och glädje minns, är det bibliotek som Eva Ekströmer ordnade i vad som fortfarande kallas läsestugan. Det var ordnast lite i Carl Larsson-stil med röda möbler och reproduktioner av hans tavlor på väggar-na. Där var varmt och skönt, men vad jag minns, en-dast öppet en kväll i veckan. Där fanns tidningar, schack och domino att sysselsätta sig med och så framför allt **böcker**.

Tack vare detta lilla bibliotek fick jag tillfälle att läsa många av de klassiker, barnböcker och andra som fortfarande räknas till den litteratur som ofta hänsyftas på i olika sammanhang och jag är då glad att jag begriper vad det talas om. Jag minns Alice i underlandet, Polly-Anna-böckerna, Jules Vernes böcker. Jorden runt på 80 dagar t.ex. var ju en otrolig fantasi, och nu? Hur många timmar tar det? Don Quijote (var det rätt stavat tro?) hade jag också mycken glädje av. Münchhausen-berättelserna, Tom Sawyers och Huckleberry Finns otroliga äventyr, Dumas De tre musketörerna m.fl. Två böcker som grep mig starkt var dels Onkel Toms stuga som sägs vara den som gjorde slut på slaveriet i Amerika och dels Berta von Suttners Ned med vapnen som skildrade kriget på ett sätt som gav henne fredspriset. Synd bara att det hjälpte så lite. - Om sockenbiblioteket fanns på den tiden vet jag inte. Det var ju otroligt långt till Nottebäck, men när Loge-biblioteket bildades överfördes böckerna dit och Läsestugans tid var all. På Logen blev böckerna alltför så det var bara att fortsätta där.

Logen ja!

Vad hade väl vår ungdomstid varit utan den? Kamratskap, sång, dans, lek och glädje. Var det allt kanske ni undrar lite förvånat. Naturligtvis inte. Nästan alla ungdomar från Norrhult-Klavrestrom var med i Logen och alla var nyktra; inga sprit- och mellanölsproblem där inte. Nu vet vi vad det kan betyda.

Varje söndag, någon gång lördagskväll, var det möte, fullt hus, diskussioner och underhållning. Bli-vande pampar inom det allmänna fick sin första skolning där. Kaffe var väl närmast obligatoriskt, och det var ett stort ögonblick när man med stärkt serveringsförklade på magen fick vara med och servera kaffet. Då var man godtagen som åtminstone det närmaste fullvuxen.

När skulle vi egentligen haft tid att titta på TV? Nästan alla veckokvällar var upptagna med kommitté-sammanträden, sång- eller teaterövningar. Teater spelades mycket, alltid för sprängfyllda hus. Det var inte lätt att få bra och lämpliga pjäser, så en del blev ju rena buskisen, men jag minns att vi även spelade Tor Hedbergs "Valborgsmässafton", Greners "Stina Fager" och Selma Lagerlöfs "Dunungen". Allt välvilligt mottaget och jag tror att vi gjorde det ganska bra.

Vi gjorde också Ville Mobergs första urpremiär, som hette "Hjonelag skall med böneman byggas". Den dröp av fläskflott och folklighet och var i mitt tycke ganska förfärlig och jag förstår den besökare som efter föreställningen yttrade att "de spelade bra, men författaren skulle hängas". Tur för oss att det inte gick efter önskan. Jag fick emellertid äran att överlämna tulpanerna till författaren. Vi gick nog också på samma vägkant till det subskriberade kafferepet efteråt. Förgäves försökte jag få Albert med i samtalet, men han föredrog att gå efter som gossen Ruda. Han hade sina onödiga bekymmer ibland.

Våren 1920 bildades sångkören Linnéan. Det blev många sångövningar och uppträdanden och vi blev ett glatt och väl sammansvetsat kamratlag. Albert sjöng andre bas och jag sopran. Att Albert kunde sjunga vet jag, hur det var med mej är väl mera tvivelaktigt.

De första åren jag var med i Logen var det ofta lite bråk mellan yngre och äldre om vi skulle få dansa. IOGT hade väl från början nästan något av frikyrklighet över sig och dans var närmast synd. Så kände emellertid inte vi unga det och när de äldre gått hem och särskilt när elljuset släcktes, första tiden kl 10 sedan kl 11, då tändes fotogenlampan i taket och dansen gick till dragspel eller sångackompanjemang.

I Folkets Hus i Norrhult ordnades baler. Musiken var då fyrradigt dragspel. I mitt tycke var balerna ganska tråkiga och jag var ingen flitig besökare. Pojkarna stod uppställda på ena sidan och flickorna stod eller satt på den andra. När musiken spelade upp kom pojkarna stegande över golvet. Får jag lov eller en nick till den påtänkta flickan och de som blev över fick försöka se obesvärade ut. Inte var jag väl direkt någon panelhöna, men någon baldrottning kunde jag väl heller inte kallas.

Mid Sommardanserna på logen i Klavreström (logen nu riven men förevigad på Högbergs lilla akvarell här hemma) var de stora ljuspunkterna och Logen Klavre Framtids sommarfester i Norragårdsängen inte att förglömma. Mid Sommardansen har jag skildrat i Hembygdsbokens tredje band, men vill gärna ha in den i sitt sammanhang och här följer den nu:

"MIDSOMMARFIRANDE I GAMLA KLAVRE"

När jag tänker tillbaka på flydda tider, då jag själv och seklet var unga, är det i synnerhet ett minne som framträder särskilt starkt. Midsommarfirandet i Klavreström. Naturligtvis var det inte bara en midsommar utan alla tillsammansantagna som ger denna intensiva känsla av glädje och samhörighet.

Överallt var det putsat och fejat och förväntningarna var stora på vad dagen skulle ge. Gubbarna gick väl och hälsade på varandra och fick en liten smaksup. Mycket måttligt vad jag kan minnas. Ungdomen? Jo, den var ju med fädernas välsignelse så gott som 100-procentigt med i Logen Klavre Framtid, så inget slarv där inte.

I väntan på att tiden skulle gå var det lämpligt att ta en tur upp till Fälleberget. Därifrån kunde man se en stor del av Klavreström och särskilt då Egna Hem eller Tomtebo. Där lyste alla husen faluröda med vitmålade förstukvistar prydda med unga björkar dagen till ära och vid varje hus en flaggstång med den blågula flaggan vajande för vinden. Idyll! Svensk midsommaridyll!!

På eftermiddagen tågade musikkåren genom samhället företrädd av ledaren John Qvist i vit linnekostym och pincené. Qvist ersattes sedermera av fanjunkare Rosell, en sträng och musikkunnig man som ledde kåren med nit och intresse. Musikanterna bestod av pojkar från Bruket, för dagen iförda fina svarta mössor med silverband och lyra och instrumenten nyputsade och blänkande.

Framför herrgården gjordes halt och det spelades några stycken för alla som samlats i väntan på dansen kring den lövade majstången, som stod där så fin med en färggrann tupp högst i toppen. Efter denna livande upptakt kom lekar och skämttävlingar i gång på allvar och glädjen stod högt i sky. Alla ungar bjöds på saft och bullar och överallt syntes Eva Ekströmer, skrattande och ordnande som en glad general.

Så småningom drog sig alla hemåt till en stunds ro och vila före dagens stora evenemang, dansen på logen. Alla flickor skulle förstås klä sig fina. Flätan på ryggen eller uppvikt över en stor sidenrosett, det hängde på om man var konfirmerad eller inte. Vit klänning och nytvättade tygskor var väl nästan obligatoriskt.

Och så kom äntligen kvällen! Stilla och värdigt gick man den första biten, så ökades takten och när man kom så nära att man hörde hur musikanterna prövade instrumenten då flög man fram, hänryckt och tyngdlös och obeskrivligt lycklig.

Där låg logen, rensopad och nylövad med en midsommarsoft av friskt löv, torrt hösmulle, damm och söt mjöllukt från kvarnen intill. Folk började samlas. Alla som kunde gå på benen var på plats. Musiken satt allvarlig och prövade sig fram lite tveksamt och Qvist slog takten: Bom tata, bom tata, bom

Men nu kom gamle Johan Ludvig genom logen stolt ridande på hästen Blända, vilket var tecknet på att dansen kunde börja. Musiken klämde i med Augustavals så det gick kårar av hänryckning genom mängden. Disponenten bjöd upp fru Eva till första dansen och så följde par efter par. De som hade "bestämt" först och så alla andra. Ungdomar av yngre årgång fick träna på utrymmet bakom tröskverket och de som ännu inte gripits av dansens tjusning hoppade från höga höjder ner i halmen på underlogen, vilket förstås skulle vara förbjudet. Men vilka förbud gäller väl en midsommarnatt?

I portöppningen mot sjön stod gubbarna i knallhatt och gummorna i vita schaletter och myste och mindes sin egen ungdom. Oskar Hammarström, kraftfull och stilig, tog sin Stava om livet och dansade iväg. Stava följde så lätt i brudskorna, som var finskor ännu efter femton års äktenskap. Men att de kunde dansa som var så gamla, det slutade aldrig att förvåna oss unga. De var väl bortåt fyrtio år snart.

Så småningom blev det för mörkt för musikanterna att se noterna. Ett par koltrådslampor i taket lyste som bleka stjärnor genom spindelväven och kunde inte skinra dunklet i vråna. Då var det dags för dragspelet. Den första speleman jag minns var Kalle i Fagerhult med enradigt, lite medfaret magdeburgerspel. Det gällde att ha lack med sig för att fästa klaffarna när dom inte ville vara med längre. Senare kom Robert Montör med bättre speleverk som håller än i dag och sist Ernst Holm med sitt fina femradiga, men då var den nya tiden redan så smått på väg. -

Dansen gick. Vals, schottis, hambo och polka. Ute mörknade det kring stränderna, men på sjön låg ännu ett lätt skimmer kvar och i öster började redan en svag morgonrodnad tona fram.

Par efter par drog sakta iväg och de som ännu ej anade vad framtiden bar i sitt sköte, skyndade sig att plocka nio sorters blommor att lägga under huvudkudden för att få veta om sin tillkommande och framtiden.

Och så sova för i morgon var det åter en dag med musik och dans och glädje

Men var det inte kallt och regnade det aldrig vid forna tiders midsomrar, hör jag någon fråga. Nej, inte vad jag kan minnas. Det måste vara en senare tiders uppfinning.

- - - -

Första maj, med musikanterna tågande genom samhället i tidig morgonstund och demonstrationerna med sina röda, vajande fanor är minnesrika upplevelser.

Valborgsmässoafton har också alltid haft stor betydelse i Klavrestrom. Nu stort arrangemang med sångkör, högtidstal, majbål på sjön och stort fyrverkeri, då en enda stor brasa intill sjön där alla kunde samlas runtom och sjunga vårsånger och värma sig i den kyliga vårkvällen.

Valborgsmässoafton 1917 gick Albert och jag tillsammans från elden och han följde mig hem. Det blev upptakten till sommaren i våra hjärtan. Vi hade ju inte kunnat undgå att råkas bland andra ungdomar och jag hade väl beundrat honom lite i smyg, men från den kvällen blev det naturligt att vi två skulle hålla ihop. Många gånger har jag undrat varför. Jag var ung och blyg och Albert så mycket äldre och erfarnare. En förklaring tror jag ligger i att hans äldste och mest älskade bror dött tidigare på våren. Det hade varit en skakande upplevelse och sorg för honom. Jag var fylld av spirande kärlek och medkänsla och han i behov av tröst. Det var naturligt att det blev som det blev.

Första kvällen blev upptakten till många och långa promenader i skog och mark med djupsinniga samtal om allt mellan himmel och jord, men också tid för kel och blyga kyssar i syrénbersån. Hela den sommaren doftar ännu i minnet av skog och syrén.

På hösten gjorde Albert sitt sista s.k. regementsmöte och då han kom tillbaka hade vi just inget mer att säga varandra. Albert hittade väl en ny flicka och jag kom tillbaka i flickgänget. Även det har förundrat mig, men jag tror förklaringen var att Albert nog i längden behövde något mera moget och jag var inte färdig för en fortsättning.

Hösten 1917 och hela 1918 blev Logen och flickgänget det väsentliga. Elna Bergstrand hade samlat en grupp flickor hos sig en gång i veckan där vi virkade tofflor till skolbarnen, som de kunde ha i stället för sina blöta skor, som fick torka under tiden. Så småningom blev det att jag hamnade allt oftare uppe hos henne. Där var rofullt och trivsamt. Vi eldade brasa, läste och pratade. Elna var några år äldre än jag och samtalen gav mera utbyte än samvaron med jämnåriga. Logen övade också sånger och ordnade tablåer till fester i skolan till förmån för Boskvarnskolonien, en sommarvistelse för barn till tuberculösa föräldrar. En institution som var mycket behövlig vid denna tid.

Någon verklig ersättare för Albert blev det just inte. Flickor och pojkar hade roligt tillsammans. Någon gång hände det dock att Ville Mauritz och jag strålade ihop på Logen eller någon bjudning och det blev att vi gick ett stycke väg tillsammans. Sista kvällen innan Henning Almqvist och Ville åkte till Brunnsviks Folkhögskola och jag till handelsskola i Jönköping gick vi en långtur tillsammans och Ville föreslog då att vi skulle slå oss tillsammans på allvar. Jag blev helt överrumplad och kunde bara svara att : "Ville, jag skriver". Det gjorde jag också och att jag hoppades att vi även i fortsättningen skulle förbli goda vänner, men något mer kunde det inte bli och fick till svar att han förstod det bättre än jag anade vår sista kväll och att han hoppades jag skulle bli lycklig. Anledningen att Ville gjorde sin fråga var, som han berättade, att han skulle stanna till i Eksjö där han gjort sin värnplikt och hälsa på en flicka som han blivit bekant med under den tiden och det kunde ju tänka sig att hon hade vissa förväntningar. Det hade hon tydligen för hon var den flicka som Ville sedermera gifte sig med. Vi blev emellertid vänner även i fortsättningen och det var alltid roligt när Ville kom och hälsade på oss, fylld av berättarglädje som han var. Jag hoppas även han blev lycklig.

Som sagt, första dagarna i januari 1919 reste jag till Jönköping där jag började i Ohlsons Handelsskola. Under min tid i Kooperativa hade jag sparat lite pengar och resten fick jag låna hemma. Skolan som sådan blev väl en besvikelse. Man fick en disposition efter vilken man skulle göra ett års bokföring och bokslut. Ingen allmän undervisning, utan var det något man ej förstod fick man skrika på herr Ohlsson och skreks gjordes det.

Min firma gjorde konkurs. Jag hade sålt till för billiga priser, passade för övrigt nog varken till affärsman eller kassör.

På skolan fanns två eller tre skrivmaskiner som eleverna fick bytas vid att öva på. Ingen undervisning där heller utan det blev rena pekfingervalsens. En duktig stenografilärare undervisade emellertid på kvällstid, så stenografi lärde jag mig ordentligt. Vad maskinskrivning beträffar tog jag extra-lektioner hos en lärare som kunde sin sak, så i dessa båda ämnen klarade jag mig nog ganska bra, men det är ju ändå förbluffande att jag både fick börja på Brukskontoret som stenograf och att jag kunde hålla mig kvar där.

Tiden i Jönköping blev en uppsluppen och lite stollig tid bland glada kamrater som tog livet lätt. Det blev också den enda sammanhängande tid jag varit borta från Klavre och även om skolan som sådan inte gav så mycket var den nog värd sina pengar.

Hemkomsten till Klavreström oroadе mig nog en aning. Mellan Brukets tjänstemän, herrarna, och övriga var ett staket som jag någon gång ibland hoppat över och det passade inte så bra.

Där blev emellertid inga problem och en av de första söndagarna jag var hemma blev vi ett gäng ungdomar på vårvandring. Som på en gemensam överenskommelse kom Albert och jag allt längre efter de övriga och till slut blev vi ensamma om vårt konvaljeställe. Jag vet inte att det varken sades eller gjordes något särskilt, men det kändes. Vi följde järnvägen hem och skildes där för att gå hem till middag var på sitt håll.

Albert har berättat: "Jag flög genom skogen och snavade över stubbar och stenar. Riset slog mej på händer och i ansiktet och spindelnäten fastnade över ögonen. Jag hade nya skor och de blev skavda av stenarna i den vilda framfarten, och hade någon mött mej hade de säkert trott jag var en galning."

Särskilt det där med skorna har glatt mej mycket.

Inget särskilt hände dock efter detta möte. Vi råkades när vi råkades, men undan för undan blev väl råkandet lite mera arrangerat. På hemväg från Logen eller från en föreläsning blev det allt vanligare att det blev vi två.

Föreläsningar ordnades av föreläsningsföreningen med kunniga talare i olika ämnen och var mycket efterlängtade och besökta.

Det fanns ju inte så många möjligheter till information och de som fanns utnyttjades verkligen.

Ofta hamnade vi uppe hos Elna och hon blev som en länk oss emellan.

Vid höstterminens slut slutade Elna sin anställning i Nottebäck för att börja arbeta på Birkagården i Stockholm. Ett socialt arbete med dåligt betalt och ingen fritid och som måste passat henne precis med den läggning hon hade. Där träffade hon också sin blivande make, Sven Lindgren, som var av samma kynne och de fortsatte sitt liv tillsammans på samma sätt, alltid till hjälp åt andra. Jag är glad att jag råkat dem och haft dem till vänner genom livet. De har varit de i verklig mening mest kristna människor jag träffat.

Det blev tomt efter Elna och kvällarna uppe hos henne, men Albert och jag började vid den tiden mer och mer komma underfund med att vi hörde ihop. Inte på en dag visserligen, men så småningom blev väl vårt förhållande allt mer stabilt allt efter tid och år förgick.

På hösten 1919 hade jag börjat som stenograf på Brukskontoret. Att det gick så bra som det gjorde har jag nog Helge Söderqvist, inköpschef på kontoret att tacka för. Han hade varit korrespondent tidigare och tränade mej i stenografi. Likaså brukade han läsa igenom mina brev innan de gick in för underskrift till brukspatron och han kunde då säga att "nu har du diktat igen, Margit" och jag fick tid att rätta det som var felaktigt. Jag kände ju inte till benämningar på saker och ting och det var inte alltid så lätt att tyda hieroglyferna så jag kunde verkligen vara glad för hans hjälp. Riktigt lika glad var jag inte för blomman på skrivmaskinen vid lunchrasten eller chokladen i skrivbordslådan och det kändes rätt skönt när han flyttade från Klavre på 1920-talet. Samtidigt blev det tristare, för han var desslikes en humoristisk värmlänning som kunde sätta lite färg på vardagen, som annars var ganska tråkig. Där blev aldrig något riktigt kamratskap. Först kom Brukspatron sen kom ingenting och sen kom ingenting, sen kom "herrarna" i lite spridd ordning och absolut sist flickorna. Det där passade mej inte och jag var glad den dag jag fick sluta på grund av giftermålet.

Hela 1920 förgick och det blev allt kärvare med arbete. Även på kontoret märktes det och man fick hushålla med det man hade för att kunna hålla sig kvar. 1921 och 1922 var svåra år i synnerhet för unga människor. Många blev arbetslösa och fick ge sig ut på nödhjälpsarbete för dålig betalning och många blev gårdfarihandlare med lite krams i en väska, skosnören, säkerhetsnålar och dylikt.

Sedan 1917 hade Albert varit bas på en avdelning som gjorde smörjkoppar. Denna bar sig inte längre och i februari 1921 var det hans tur att bli arbetslös. Det dröjde till i maj 1922 innan han fick börja arbeta på Bruket igen. Albert fick sin försörjning hemma, så det gick ingen nöd på honom och vad jag minns tog både han och jag det ganska lugnt, men visst var det en glad dag när han kunde komma och tala om att i morgon skall jag börja arbeta igen. Arbete var ju en nödvändighet för att våga tänka framåt men det dröjde ändå till september 1923 innan vi förlovade oss. Det var en lycklig dag. Bytte ringar gjorde vi på Fälleberget, en plats vi ofta sökt oss till, och sen gick vi på moln hem till Sandreda, där en liten förlovningsfest var ordnad för oss.

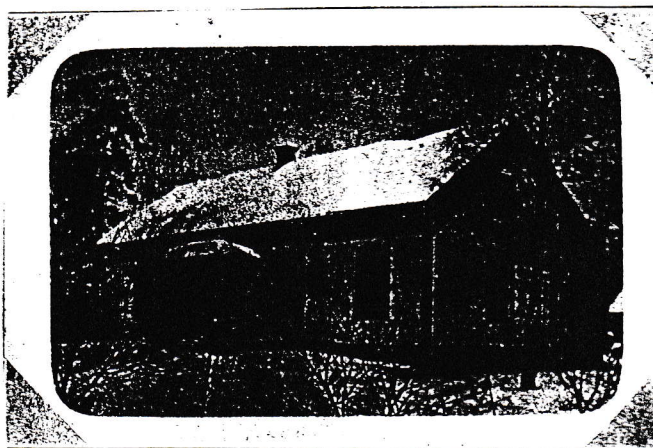
Lite värdigare kände jag mig nog med slät guldring på fingret inte så lite förresten om sanningen skall fram, men i övrigt fortsatte livet ungefär som förut. Albert kom kanske lite oftare än tidigare, kände sig väl lite mer hemmahörande. Mitt intresse för handarbete hade tilltagit betydligt och medan jag broderade lakan eller märkte handdukar och servetter läste Albert ofta för sig själv, men det var alltid något jag måste höra och som skulle diskuteras.

Undan för undan tog väl drömmen om det egna hemmet form. Albert tillhörde en mycket ordentlig och sparsam familj och det skulle aldrig kunna tänkas att vi kunde sätta bo på skuld och helst borde det finnas en liten summa över för oförutsedda händelser. Alltså, vi sparade och planerade. Albert hade ärvt en gammal byrå som hans morfar hade gjort och med den som grund kunde vi inte ens tänka oss att blanda ihop den med de stela svarta ekmöbler som var de enda saliggörande på den tiden. Jag läste om Carl Malmstensmöbler i Husmodern, vilka ju var ouppnåeliga för oss, men vi gick en medelväg och beställde av möbelsnickare Nylén i Braås de björkmöbler som följt oss genom hela livet.

En dubbelottoman med överkast och stolklädsel från Hemslöjden kompletterade det hela plus hemvävda mattor förstås. Vad annars? Även köksmöblerna beställdes f.ö. av en snickare Blomdahl från Norrhult.

Vi hade fått löfte att få hyra en ledig lärarinne-lägenhet på ett rum och kök mitt emot Hallola (båda nu rivna) så när tiden var inne hade Albert bara att ta sitt pick och pack och flytta över vägen till det nya hemmet.

Fönstret i övervåningen tillhörde vår lägenhet.

Den första mars 1925 hade vi kommit så långt att jag slutade min anställning på brukskontoret för att vara hemma några månader och komplettera mina kunskaper i matlagning och övriga hushållsgöromål, ett område som varit tämligen försummat tidigare. Inte en tanke fanns att jag skulle kunna fortsätta mitt arbete efter giftermålet. Det var inte brukligt och det är knappast förvånande om Albert var lite ängslig hur det hela skulle avlöpa.

Så kom då bröllopsdagen. Den 30 maj 1925. En strålande, solig pingsafton.

Vi vigdes på Logen av kyrkoherde Valdemar Norlén. Alla logemedlemmar var inbjudna plus några vänner och närmaste släktingar, allt som allt omkring ett hundratal personer. God mat, sång, musik och dans. Särskilt minns jag Södermans Ett bondbröllop, som övats in av kören och som också spelades på Logen om jag nu skall gå händelserna i förväg en smula.

Och det vart morgon och det vart afton även denna dag och så kom vardagen och livets allvar. Skollärare Fabian gav oss ett visdomsord på vägen: "Att va gift kräver förstånd - det kräver **mycke** förstånd". Kärlek är givet en förutsättning men det fordras mycket när två människor ska slipas tillsammans genom natt och dag och att allt nu är vi och vårt och inte bara jag och min vilja som råder.

Jag tror vi klarade anpassningen ganska bra. Albert var lika häpen och belåten varje gång det fanns mat på bordet och jag fick mycket beröm för min goda mat. Han hade tydligen inte haft några större förhoppningar i den vägen förstår jag nu.

De första dagarna efter bröllopet hade jag jämt göra med att diska porslin, glas, pannor och bestick och jag tackade gud för allt det jag inte hade. En inställning som nog har följt mig genom livet.

Albert började samtidigt reparera den Moraklocka som vi fick hemma och som i många år stått på vinden med ett obrukbart urverk. Med ytterligare ett gammalt verk plus de hjul och kuggar Albert själv åstadkom blev det en komplett klocka som visat timmarnas gång under hela vår tid.

De första somrarna tillbringades mycken tid tillsammans med Antons i pojkarnas gemensamma motorbåt. Vi åkte upp till Skruvasand, badade, metade och åt upp de abborrar som metats föregående dag.

Ingrid och Birger Wirsén kom redan första sommaren. Ingrid till Antons och Birger hos oss och här kan man väl nästan säga att de stannat kvar sedan dess. Klavreström är fortfarande hemma för dem med alla sommarminnen det gav.

För övrigt gick åren sin gilla gång. Märta och Hjalmar, Antons och vi var mycket tillsammans denna första tid och så var det som tidigare Logen.

Jag hade varit ungdomsledare några år, men det kom i kollision med söndagsmiddagen som inte bara skulle ätas utan även lagas, så det var en syssla jag kopplade av, men hjälpte till vid fester och dylikt.

Albert har alltid varit en stor djurvän och önskat sig en hund. Nu tyckte han det var lämpligt då han var herre i eget hus och på våren 1927 kom Gans, som han var döpt till, ett litet svart, vingligt knypte, som med tiden skulle bli en stor, fin schäferhund. Albert var överlycklig och lade ner mycken tid på att fostra och lära hunden en massa ord och konster och hade uppvisningar med honom till i synnerhet alla ungars förtjusning. Vi glömmar honom aldrig.

Att jag inte med samma intresse som Albert gick in för Gans fostran berodde på att vi ungefär samtidigt som vi fick hunden kom underfund med att vi skulle bli ytterligare en till i familjen. En händelse av så stor betydelse för mig att allt annat blev smått och mer eller mindre betydelselöst.

Den 2 december 1927 föddes Bengt i vårt hem i gamla skolan och med assistans av barnmorskan, fröken Jönsson, och min svärmor, som oftast varit med vid alla barnafödslar i samhället. Bengt var den siste hon var med och tog emot. (Jag har skildrat min svärmor närmare i fjärde bandet av hembygdsboken)

För mej var Bengts ankomst det märkligaste som hänt i universum och jag var stolt och överlycklig. Lite fick jag väl revidera mina överdrivna känslor när han de första båda månaderna hade hållit oss vakna natt efter natt och sedan sov snällt och gott på dagen.

Jag hade förberett mig med att läsa om barnavård och fostran och var enligt vad jag nu tycker en alldeles för stor bokstavsträl. Mat var fjärde timma och däremellan inget pjosk. När han bara fick så mycket mat han behövde blev han helt exemplarisk och fann sej strikt i ordningen, men nu tycker jag att vi kunde haft roligare med varandra de där första korta månaderna. Farmor kom emellertid upp och kunde konsten att roa småbarn och Albert kunde aldrig se sig mätt på det lilla knytet som låg där och gurrade så belåtet.

Han växte emellertid till och då tog vi skadan igen. En riktig liten pratmakare blev det som hade sina funderingar om allt mellan himmel och jord. Vi sjöng, läste dikter och pratade och dagarna försvann. Självt tyckte jag mej ha ett helt annat berättigande än då jag gick som barnlös hemmafru i vår lilla lägenhet.

Emellertid började vår lägenhet kännas lite för trångbodd när barn och stor schäferhund också skulle ha plats och vi började fundera på att bygga ett eget hem. Det var mycket funderande innan vi kom till något beslut. Något av ett vågspel var det så osäkra som tiderna var med korttidsveckor och hotande arbetslöshet, som man ständigt hade över sig. Så småningom beslöt vi oss för att bygga huset vi fortfarande bebor. Det blev inget slott, ingen av oss hade något behov av ett sådant, men vi var ändå lyckliga den dag vi fick flytta in under eget tak hösten 1930.

Vad Albert arbetade denna tid med att gräva vägar, ta bort stenar och planera, ofta med en stormlykta på en stång när dagsljuset inte räckte längre. När det blev för sent kunde någon av grannarna ropa: "Gå in och lägg dej nu Albert, nu har du gjort nog för i dag".

Våra farhågor var nog så grundade när vi planerade bygget, för ett par månader efter inflyttningen brann Alberts arbetsplats Bruket ner och där stod vi med skulder på ett hus och ingen visste om Bruket någonsin skulle byggas upp igen.

Ett litet understöd fick vi från Förbundet, litet men vi klarade oss och har aldrig behövt sakna det nödvändiga någon enda dag i vårt liv.

På nyåret fick de börja arbeta så smått under provisoriska förhållanden, förtjänsten var 35 kronor i veckan och på det skulle man ju också spara något så man var garderad för nästa smäll, som man alltid räknade med.

Bengt var emellertid inte glad när far skulle börja arbeta igen. De hade haft så roligt tillsammans.

Dagar och år gick sin jämna gång. Somrarna tillbringade vi mesta fritiden på Logens sommarhem Solö, där alla vuxna, ungdomar och barn trivdes lika förträffligt. Helger och den korta semesterveckan oftast tillsammans med Hjalmars och deras barn i Sandreda, där vi alltid var välkomna och alltid hade lika roligt.

År 1933 bildades Klavreströms Husmodersförening och jag blev föreningens första ordförande, som jag fortsatte med de första tolv åren. Likaså var jag studieledare, som jag fortsatte med under hela föreningens trettioåriga tillvaro. Eva Ekströmer var initiativtagare och med de resurser hon hade hjälpte hon oss fint i starten. Vi fick t.ex. Husmodersstugan eller f.d. Läsestugan till egen lokal som vi själva målade och rustade upp. Mycket av utrustningen skramlade vi ihop från våra egna hem, vävde mattor, sydde dukar och gardiner och fick till slut en stuga, mysig och trivsamt och helt olik alla andra lokaler jag upplevt.

Vad vi hade roligt och vad vi lärde oss mycket. I synnerhet jag som måste lära mej att hålla ihop en förening och så mycket mötesteknik att man fick fram klara beslut.

Men vi arbetade också. Hade sykurser, sjukvårdskurser och hemvärnskurser. I studiecirkeln läste vi näringslära och upptäckte vitaminerna, som tydligen aldrig funnits förut. Vi läste om konst och färglära, psykologi och framför allt litteratur.

Man hann en hel del på trettio år. Även fester och offentliga kabaréer ordnade vi denna tid.

1939 bröt andra världskriget ut. En solig söndag på Solö kom bud till pojkar som skulle iväg till sina förband omedelbart. Det blev snabb hemfärd. Ingen visste ju vilken som blev utkallad eller när. Den stora frågan var: Kommer vi att slippa undan även denna gång och hur skulle framtiden bli?

Nu vet vi hur det blev. Alla våra nordiska grannland kom med, men vi slapp undan. Långa beredskaps-tider även för familjeförsörjare, det blev mer och mer ont om förnödenheter och vartefter kom det mesta på kort. Det blev till en sport att klara sej och det gick.

Under denna tid arbetade vi i Husmodersföreningen med att sticka varma plagg till pojkarna som låg långt uppe i kalla Norrland, vi lade upp beredskapslager åt Röda Korset och vi samlade ihop kläder att sända till i synnerhet Finland, som hade det mycket svårt.

Det blev också ekonomiskt svårt för familjerna till dem som låg inkallade långa tider och för att ge hjälp bildades i varje kommun en hemhjälp snämnd och jag blev ledamot i Nottebäck som enda kvinna. Det hade blivit en lag på att det skulle finnas minst en kvinna i varje nämnd och av bara farten åkte jag in i först barnavårdsnämnden och sedermera även den s.k. fattigvårdsstyrelsen som sedan kom att heta socialnämnden. År 1943 valdes jag till ordförande i barnavårdsnämnden och efter vad jag långt senare fått höra av en som haft anställning hos Socialstyrelsen var jag Sveriges första kvinnliga barnavårdsnämndsordförande och det var ju rätt roligt att få veta. År 1952 blev jag ordförande även i socialnämnden. Båda befattningarna innehade jag till 1965 då jag tyckte jag gjort mitt och avgick från alla sociala uppgifter. Under min ordförandetid kom jag även att bli ledamot av Kronobergs läns socialvårdsförbund och suppleant i Svenska Socialvårdsförbundet.

Åren med socialt arbete gav mig mycket. Arbetssamma år, men ack så innehållsrika.

På hösten 1946 blev jag även arbetsförmedlingsombud och det blev mer och mer naturligt att människor med vad bekymmer det än var skulle uppsöka Margit Liljegren. Vad det fanns mycket av tragik, komik och bekymmer även på en sådan här liten plats.

Ofta kunde jag väl inte göra mera än tåligt lyssna på bekymren, men det försökte jag alltid göra även om Albert fick vänta ett tag på middagen. Det fanns alltid en soppburk på lut. Alltid fanns det sådana som behövde handfast hjälp på olika sätt som måste klaras på något sätt. Egna bekymmer blev det aldrig tid med.

Som arbetsförmedlare hade jag mycken kontakt med disponent Johan Ekströmer och jag föreslog att här skulle bli någon industri som lämpade sig för kvinnor.

Han trodde inte på något sådant behov, "men kanske det bleve lite lättare att få hit unga karlar till Bruket om här fanns flera unga kvinnor". Efter någon tid ringde han och bad mig komma ner på kontoret. Där sammanträffade vi med disponent Kuylenstjerna på Gyllene Gripen i Malmö och där kom vi tillsammans överens att jag skulle kontakta klavrekvinnor och undersöka intresset för en skofabrik i Klavreström. Intresset var som väntat stort och i mars 1947 startade Gyllene Gripens filial som nu vuxit till att vara Sveriges största skofabrik. Hoppas den klarar alla svåra kriser. (27/2 1978. Det gjorde den inte)

De första åren hade jag anställning på deltid för att hålla kontakt med Malmöfabriken, göra rekvisitioner, sköta avlöningar m.m.

Genom alla de olika arbetsuppgifter jag hade fick jag många tillfällen att resa och att träffa människor och mitt liv blev därigenom rikare än det skulle blivit om jag endast varit hemmafru.

Under alla dessa år hade mycket av personliga händelser timat. Alberts mor dog i januari 1932 endast 65 år gammal. Far i Sandreda dog i mars 1939 och Alberts far i november 1941. År 1943 dog min morbror Robert som bott hos mina föräldrar i flera år och på hösten den 20 november somnade mor stilla in. Ingen behövde henne längre, som hon själv uttryckte det. Och hon ville behövas. Med det var Sandredatiden ett minne blott, men ett ljust minne.

Bengt började skolan 1934. Gick ut skolan, började på läroverket i Växjö, tog realen och började som skogselev på Bruket här hemma. Det var emellertid trångt på den banan och efter att ha träffat Gunborg sökte han något som snabbare skulle ge försörjning, sökte och kom till stockholmspolisen,

Så fick vi våra kära barnbarn, Mats och Lena. Men detta är inte min historia att berätta, det bör någon ännu mera initierad helst göra.

Den 30 april 1961 slutade Albert sin anställning på Bruket och blev pensionär. Det hjälpte mej en hel del och Albert på den gula mopeden avlastade en hel del arbete. Och, det bästa av allt: Väckarklockan behövde inte längre ringa om morgnarna. En manick jag aldrig kunnat förlika mej med.

År 1965 slutade jag som jag tidigare sagt alla mina sociala uppdrag, men Arbetsförmedlingen höll jag på med till min egen pensionering 1967. Sedan har jag endast haft studieledarskapet i NBV och en läsecirkel på Solgården, något som jag gärna ville ha kvar i det längsta.

Vi båda har hunnit med många goda år sedan vår pensionering. Som vi har begåvats med en god hälsa kunde vi hålla igång med långa promenader i skog och mark, bada och leva trivsamt friluftsliv. I september 1974 fick Albert hjärtbesvär och var verkligen allvarligt sjuk. Lyckligtvis förbättrades han så småningom, men vi har måst lägga om vår livsstil en del. Vi har kunnat gå kortare promenader och i sommar har mopeden kommit till användning alltibland. Vi har dock inte kunnat undgå att känna av att det pekar neråt i livsbacken. Trots det har vi haft ett fint år. Vi har väl känt båda att det gällt att ta väl vara på den tid vi har och varit lite extra snälla mot varandra.

Här är vi nu och mina anteckningar lider mot sitt slut. Om någon som eventuellt läser dem skulle tycka att det verkar som om livet skulle varit alltför lyckligt och glättat, så är det inte sant. Det finns alltid tillräckligt med mörka och grå dagar i ett liv och några verkligt mörka. De skall väl till för att ge bakgrund åt det ljusa och vackra man upplevat. Jämsides med mitt eget liv har krig och revolutioner rasat, intriger och massakrer och naturkatastrofer härjat. Vem kan bortse från allt ont som sker? Vem kan vara helt egoistiskt lycklig?

Till slut känner jag ändå en stor tacksamhet mot livet som det blivit mej beskärt.

Jag vill säga ett tack till Albert för vårt liv tillsammans, jag vill säga tack till Gunborg och Bengt och till Lena och Mats för all oro och glädje ni berett mig.

Och så till sist: Var rädda om varandra! Det är viktigt i en knagglig värld.

Klavreström den 8 januari 1976

Margit Liljegren

Den 8 januari 1978

Ånyo har en jul förflutit och ett nytt år gått in. Jag har just plockat av och burit ut vår lilla julgran och tankarna har kommit. Blir det någon ny jul? För mej? För oss? Och det nya året hur kommer det att se ut?

Förr räknade man med nästa jul och nästa i en lång räkka, men tiden krymper och inom vår generation plockas den ena efter den andra bort. Gamla goda vänner är borta, vilka bidrog till att göra livet ljusare och gladare.

Hjalmar, Märta, Ragnhild, Dagmar och vi vakade in det nya året hos oss. Det känns så viktigt att vara tillsammans just då. De flesta nyår i vuxen ålder har vi nog upplevat tillsammans. Förr alltid på Logen och sedan i någons hem.

Och vad har jag då för önskningsar för det nya året? Först för världen som helhet, att den kommer att styras med mera förnuft och att vi alla måste enas på samma klot, som krymper alltmer. I min barndom tog det nästan fyra timmar med tåget mellan Klavreström och Växjö. Nu kan man med flyg komma till en annan världsdel på den tiden. Ett oändligt framsteg väl, men som också ger möjlighet att snabbt förstöra vad som byggts upp under århundraden, för att inte tala om människor som tycks sakna värde i de stora sammanhangen. Ändå vet man vad varje individ betyder i sin egen lilla krets och hur oersättlig var och en av dem kan vara.

För de mina? Allt gott i världen, hälsa och glädje, men också ork att bära det svåra och mindre roliga som man ändå alltid snubblar över vad man än önskar.

För min egen del? Ja, där stannar fantasin. Inget materiellt önskar jag mej. Bara skönt med allt man inte har. Förmåga, förstås, att bära det livet har i beredskap åt mej och så en sak som skulle kunna ge mej en oändlig glädje. - Ett gott minne.

Jag läser mer än någonsin och har stor glädje av det, men behållningen skulle kunna bli så betydligt mycket större om mera kunde hållas kvar i minnet. Så mycket roligt och så mycket dumt och hade man någon att tala med medan intrycken är färska skulle nog mera stanna kvar framöver. Förr kunde Albert och jag samtala om sådant vi läst, men den möjligheten finns ej längre, tyvärr.

Med tanke på att jag på biblioteket beställt Ulla Isakssons och Erik Hjalmar Linders bok om Elin Wägner läser jag om hennes "Väckarklocka", vilken borde ringa än starkare nu än på det 40-tal den skrevs. Där finns så mycket att ösa ur att jag glömmer att klockan går och att det är läggdags sedan länge. Men så är det minnet: Jag skulle vilja komma ihåg och citera för mej själv, men där blir så lite kvar förutom själva känslan. Ett citat måste dock med som professor von Hofstedt skrivit om i ärftlighetsläran i "Medicinskt folkbibliotek" att "kvinnan är mindre utvecklad och differentierad än mannen, mera står på barnets utvecklingsstadium" och hon tillägger: "Men tro inte det är sant, men ljuger han så ljuger jag".

En gång som ung fru sa Fabian Nilssons fru Julia till mej: "Att det måste vi ju erkänna att karlarna begriper mera än vi kvinnor". Hum, sa jag och spärrade upp ögonen. Det var nämligen en tanke som aldrig fallit mej in och ingen hade talat om det för mej förut. Mycket får man höra här i livet om man har några fattningsgåvor, förstås. Nu fortsätter jag med Väckarklockan. Elin Wägner är i alla fall rätt "differentierad".

TREHUNDRA KRONOR

På den tiden då Albert och jag gick i giftastankar var Albert alldeles klar över att innan något giftermål kunde komma i fråga skulle allt vi behövde till vårt lilla hem vara kontant betalt och dessutom som en säkerhet vid framtida ev. olyckor 1.000 kronor på banken.

Tusen kronor var då en svindlande summa och jag minns inte hur det gick. Förmodligen fanns de.

Vad jag däremot bestämt vet är att även jag av någon outgrundlig anledning hade pengar över sedan symaskin, mattor och linneustrustning avklarats. Trehundra kronor hade jag på postsparbanken. Det var mina pengar och då jag efter giftermålet inte hade någon egen inkomst var dessa mig till en god hjälp.

Alltid gällde det ju att tänka sig noga för beträffande utgifterna och Albert var noga med att inget köptes i onödan. Då var mina trehundra en god hjälp. Jag har ju egna pengar, så vill jag, så kan jag köpa det jag önskar mej.

Det blev aldrig något köpt. Man kan ju inte både äta kakan och ha den kvar, och där de fanns på banken gav de mej ett behövt självförtroende under de första åren.

Blott en gång tog det ett tag i hjärteroten, men ett ordentligt tag. I "Socialdemokraten" fanns en dag ett meddelande att Elisabeth Tham och Honorine Hermelin avsåg att samla en grupp kvinnor på Hermelins Fogelstad. Gruppen skulle skära genom hela samhället, vanliga husmödrar, akademiker och kvinnor som arbetade på kontor och i fabriker. Där skulle diskuteras freds- och kvinnofrågor, exempelvis jämlikhetsfrågor och annat som kunde engagera en grupp medvetna kvinnor. Jag minns hur det drog i mej. Där borde jag få vara med och jag minns också svägerskan Ediths avgörande svar då jag nämnde om min önskan: "Vad tror du Tant skulle säga?" Ja, vad skulle hon säga? Det vore att bli stämplad för livet att så ifrågasätta sina hustrupliker. Ändå var inte Tant någon svår svärmor, men präglad av sin tid och sitt liv skulle hon aldrig ha förstått mig. Och Albert?

Men alltid när jag stött på namnet Fogelstad och "fogelstaditer" har det känts på samma sätt: Jag skulle varit med.

Sen kommer frågan: Hur skulle livet blivit efter en sådan törn med stora livsfrågor? Jag varken vill eller kan välja bort det liv jag levat, men nog tror jag att jag blivit annorlunda på något sätt hur jag nu skulle kunna handskats med detta jämsides med det som blivit min uppgift i livet. Februari 1978.

Den 1 maj 1978

Hon står vid fönstret och räknar bilarna som är på hemgående från valborsmässofirandet. Etthundra, tvåhundra, tvåhundraatjugosju stycken och så alla motorcyklar, mopeder och gående. Det måste ha varit mycket folk ute denna kväll, som är klar och vacker, men kall.

För en stund sedan gick musikkåren förbi. De hade facklor och spelade en marsch. Hon blir alltid rörd när musikkåren medverkar, det är nästan alltid i samband med våren den efterlängttade, och hon hoppades så mycket på sommaren. Kanske han skulle kunna bli friskare då. Fyrverkeriet hade hon också kunnat se genom fönstret, gnistrande stjärnregn mot den mörka kvällshimlen. Det känns vemodigt att uppleva detta innanför ett fönster, att inte vara med därute längre. Hon går in i andra rummet och sveper pläden bättre om den vilande maken som inte orkar sitta uppe längre och ändå inte kan höra eller se vad som förekommer därute.

I kväll har hon ingen lust för läsning, som brukar vara den vanliga kvällssysselsättningen. I stället tänder hon skymningslampan, sätter sig i gungstolen och låter tankarna löpa fritt. Hon tänker tillbaka på livet, minns en valborgsmässoafton för så länge sedan. Majbrasa då som nu, men bara denna enda stora brasa, som så många hjälpts åt att samla ihop till för att få den riktigt stor och värmande. Med några tomma tjärtunnor i botten blev det genast ett flammande bål som lyste upp vårhimlen och åter-speglades i den blankstilla sjön intill. Det var inga högtidliga tal, men plötsligt började någon sjunga på en vårsång, några stämde in i sången och plötsligt sjöng de flesta med i en stark känsla av gemenskap.

Så småningom tystnade sången och brasan började kolna ner. Här och där flammade en låga upp och slocknade igen, fick liksom inget riktigt liv. De äldre hade dragit sig tillbaka, endast några ungdomar var ännu kvar, ville liksom inte skiljas från värmen och varandra.

Hon stod i flickskocken bland de andra och kände sej vuxen och fin i ny färdigköpt rutig kapp från stan och hon var sjutton år.

Det började emellertid bli kallt. Kappan var inte så varm som den var vacker, och hon började sakta gå hemåt.

Plötsligt gick någon vid hennes sida. Han som hon i hemlighet beundrat och sett upp till, det var ju en man och ingen liten pojke, som hennes jämnåriga.

Det var ingen lång väg hem, men det gick att gå en omväg som gjorde den längre och man kunde ju gå mycket sakta om man så gärna ville.

Han talade om politik, om morgondagens demonstration och om Hjalmar Branting, som han djupt beundrade, men också om våren och den döda brodern som aldrig fick uppleva någon vår mera.

Så gärna hon velat smeka bort den sorg och det vemod hon visste fanns där, men sådant gör man ju inte. Som en stilla lyssnerska gick hon vid hans sida och förmodligen var även det en tröst, han hade ju själv sökt henne.

Hur sakta man än går är man slutligen vid målet och de hamnade vid hemgrinden. - Jo, godnatt då och tack för i kväll. - Så var det inte mera - "Intet är som väntans tider".

De råkades väl en hel del under sommaren som följde, men så småningom blev träffarna allt sällsyntare. Förmodligen kände hon sig inte vuxen det allvar hon anade måste följa och drog sig litet undan. Han försökte inte heller ändra på något och så småningom gick livet sina skilda och lite krokiga vägar för dem båda innan de på nytt råkades, nu mera mogna och mera medvetna att just de hörde ihop.

Och nu hade de varit gifta så länge. Hur många år var det egentligen? Det hade varit upp och ner under årens gång. Även hon hade lärt sig hitta orden, men övertygelsen att det som påbörjades en valborgsmässokväll för så länge sedan var rätt och riktigt, hade alltid funnits och gett trygghet åt livet.

Och nu var det mesta gånget. Hon sitter och funderar. Vad var meningen med livet? Svårt att säga. Värdefullt var dock att behövas av någon. Och behövts hade hon ju, nu som då.

Den gamla klockan tickar och går. Tick - tack, tick - tack. Plötsligt surrar den till och börjar tveksamt och mjukt slå elva slag.

Hon reser sig sakta, släcker lampor och går in till maken. Valborgsmässoaftonen är gången.

Det är dags att gå till sängs på riktigt.

- - - - -

Albert är död. Det är den 19 juni 1978 och det finns inga ord.

I åratal har den här boken legat på mitt sov-rumsbord. Jag har dammat av den och lagt den tillbaka. Mina upplevelser och minnen finns inom mig, dem behöver jag inte läsa om.

Att jag började skriva berodde mest på att när Mor inte längre fanns började jag tänka över hur lite jag visste om hennes liv och om min Far, som jag aldrig hann lära känna. Det var en förlust som inte gick att reparera med aldrig så omfattande släktforskning, och det var för att ni barn inte skulle behöva uppleva detsamma som jag började skriva ner lite av min historia.

Aldrig hade jag väl trott att mitt liv skulle bli så här långt och nu vill Bengt och Gunborg ha en fortsättning på berättelsen. Ett liv har ju både en början och ett slut och mitt liv var inte slut i och med att Albert gick bort även om jag kanske trodde så då.

När jag tänker på den tiden var inte det svåraste att jag blev ensam. Alltmer ensam hade jag blivit under alla de år och dagar som Albert försvann allt längre bort ifrån oss - miste allt intresse för oss som stod honom nära och för det som hände omkring honom. Nej, det svåra var att inte kunna känna sorg.

Sörjt färdigt hade jag gjort under hans långa sjukdomstid, nu unnade jag honom hans bortgång. Det allra svåraste var att inte hitta tillbaks till de ljusa minnena, till allt fint som vi upplevat tillsammans. Alltid lade sig sjukdomsbilden framför som en mörk skugga. Det tog år att komma igenom, men nu äntligen är bilden omvänd.

Efter så här många år är det svårt att minnas sant, men visst måste det varit skönt med vilan, att själv kunna bestämma över sin dag och att få forma resten av livet så bra som det tillåter.

Några skuldkänslor för Albert hade jag inte. Jag hade gjort vad jag förmått, men nu kom känslan att inte längre behövas, att det var för billigt att leva bara för sin egen skull.

Så småningom kom jag väl underfund med att har man levat ett så pass långt liv så har man rätt att ta det lite lugnt och det är en nåd bara att kunna klara sig själv och sitt eget liv men böcker har alltid varit ett kärt sällskap för mig, med dem blir man aldrig ensam.

Så småningom hittade jag väl tillbaka till gamla vänner. Anton och Edith och Märta och Hjalmar fanns fortfarande kvar och till dem kunde jag alltid komma.

Logen har alltid funnits för min generation och där fanns allt. Sång, musik, teater, utflykter och sammankomster. Och så studiecirklar! Cirkelledare har jag varit i säkert femtio år och fortfarande är jag lycklig medlem i en litteraturcirkel.

Några resor hann jag med de första ensamma åren. Elin Hänsel, Edith Wahlgren och jag på Kanarie-öarna. Tillsamman med Elsa Hultman i Österrike samt ensamresa till Grekland där jag fann vännen Valborg, som varit mig till mycken glädje innan sjukdomen tog henne.

Alla resor till Nyköping går inte att räkna. Tänk bara alla jular och då i synnerhet den senaste där vi alla var samlade. Vad den har glatt mig! Gunborg ska ha en extra kram för det var hon som fick dra största lasset.

Åren gick ett efter ett. De gamla grannarna började försvinna. Nya människor kom till eller också stod husen tomma. Jag var mycket fäst vid vårt lilla hus som vi själva planerat och låtit bygga. Men det var inte som förr. Något kändes fel.

Jag har såvitt möjligt alltid haft för vana att ta en daglig promenad. Så länge Albert var en frisk pensionär gick vi tillsammans och sedan har jag gått ensam. Vanligen hittade och hittar jag fortfarande något efter vägen, en blomma, några bär eller lite svamp, allt som gör det hela mera spännande.

Ibland gick jag runt Solgården och en dag fick jag plötsligt se tre små röda nyuppsatta hus. Nog hade jag hört talas om de planerade servicebostäderna, men inte tänkt närmare på dem. Men nu började jag tänka och det dröjde inte länge förrän jag stod vid telefonen och anmälde mig till en lägenhet.

Det var mycket prat om hur många som sökte. Så småningom stod det klart att till åtta lägenheter fanns åtta säkra hyressökande och bland dem var alltså jag en. Det snabbeslut jag gjorde den gången har jag aldrig ångrat.

Nu blev det att se om sitt hus och sortera och slänga allt gammalt skräp som ju alltid samlas i ett gammalt hem.

Ytterligare gallring blev det när Bengt, Gunborg, Lena och Lasse jämte Egons Ingvar hjälpte mig med flyttningen den betydelsefulla dagen den 14 november 1986.

Inte bara jag utan alla kom vi samma dag och det blev en salig röra av bilar, människor och flytt-saker. Jag hoppas mina hjälpare fick det tack de var värda för redan nästa dag stod mitt nya hem färdigt, ljust och trivsamt.

Så småningom gällde det att bekanta sig med sina nya grannar. Till namnet kände jag väl de flesta, men hur skulle de bli som grannar? Jo, de har blivit inte bara grannar utan vänner och vi har alltid kunnat både få och ge hjälp när så har behövts.

Kaffe och pratstunder har varit många under årens lopp. Särskilt viktigt var det att fira flyttnings-årsdagen. Det har vid gjort varje år ända till i fjol, då det inte längre var samma gamla lag med gemensamma minnen. Några har lämnat livet och andra har kommit i stället. Även de har kommit fint med i gemenskapen.

De första åren kunde jag hälsa på gamla vänner ute i samhället, men nu finns ingen kvar. Min syster Märta fick aldrig se mitt nya hem. Det var svårt när hon gick bort och att inte ha någon att prata med om barndomshemmet, Mor och Far och allt gemensamt genom åren. Alla syskonen var borta, såväl mina som Alberts.

Med Elsa Hultman försvann den sista av det gamla vänlaget. Jag saknar henne mycket. Men livet går vidare.

Vi har kommit i mycket bättre kontakt med Solgården än vi haft tidigare och vi får alltid vara med när det händer något trevligt. Vi på andra sidan vägen är kanske lite friskare och piggare och har på så sätt kunnat lätta upp stämningen ibland.

Min nittiofemårsdag blev en pangdag.

Med alla dessa människor omkring mig har jag känt att min oro att inte behövas var obefogad och att jag både har behövts och fortfarande behövs.

Så kommer det och går en dag i taget, vilka jag alla tacksamt tar emot - och så tänker jag på er.

20/2 1995
Margit Ljögren